Резюме

Костенко И.В. Становление и развитие системы коммерческого образования в Украине.

Коммерческое образование в Украине возникло в XIX ст. благодаря инициативе общественности, предпринимателей, прогрессивных ученых для службы в частных торгово-промышленных учреждениях. В статье проанализирована деятельность коммерческих образовательных учреждений Украины конца XIX – начала XX столетия.

Ключевые слова: коммерческое образование, виды коммерческих образовательных учреждений, финансовая помощь предпринимателей образовательным проектам.

Summary

Irina Kostenko. Formation and development of the system of commercial education in Ukraine.

The term by itself “commercial education” is now accepted by society in the meaning of paid education. Using the term 100 years ago, the authors put the opposite meaning into it.

Some under commercial education understood the special education required to serve in commercial and industrial institutions, whose work was based on democratic principles.

Other authors suppose that commercial education initially originated from public initiative. This education was initiated and actively supported by entrepreneurs, merchants, a large number of philanthropists who, through representative, class, city associations, and trustees councils, initiated the creation and financial support of not only commercial educational institutions, but also state domestic universities. Thanks to their donations, new buildings of universities and institutes were built, scholarships were established, curricula were improved and research was carried out, and societies of assistance to underprivileged students were active.

The purpose of this exploration is in the context of the socio-economic development of Ukraine in the late 19th and early 20th centuries. to analyze the formation of the commercial education system and to show the role played by domestic entrepreneurs.

The emergence and rapid development of this system in the late nineteenth- early twentieth century was influenced by a number of factors:

1. There is an acute socio-economic need for this education.
2. Awareness of this need by society and the state.
3. The protectionist policy of the Ministry of Finance.
4. Democratic orientation of the Regulations of 1896.
5. The possibility of creating a humanist school, an alternative to a state school.
6. Widespread public participation in the formation and funding of these educational institutions.
7. Widespread involvement of many progressive educators who were not able to pursue creative research at the Treasury School

in the commercial schools.

Commercial education in Ukraine arose in the 19th century. thanks to the initiative of the public, entrepreneurs, progressive scientists for service in private commercial and industrial institutions. The article analyzes the activities of commercial educational institutions of Ukraine in the late 19th and early 20th centuries.

Key words: commercial education, types of commercial educational institutions, financial assistance of entrepreneurs to educational projects.

DOI: 10.36695/2219-5521.3.2019.07

УДК 340.13

О.В. МИНЬКОВИЧ-СЛОБОДЯНИК

*Олена Василівна Минькович-Слободяник, кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри Національного університету «Одеська юридична академія»**

ORCID: 0000-0003-2753-1031

ОСНОВНІ ЕТАПИ ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ НА ТЕРЕНАХ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ

Поняття «культура» як родове є одним з найбільш спірних в сучасній науці. Воно не втрачає своєї актуальності для дослідження вже тривалий час. Деякі автори говорять, що поняття «культура» сьогодні налічує близько 400 визначень, і їх кількість постійно зростає, оскільки «культура» як категорія є поліфункціональним та багатограним явищем¹. Множинність визначення поняття «культура» пов'язане насамперед з тим, що це явище є показником глибини людського буття, тобто таким, яким є різноманітним людське життя, таким же різноманітним і буде поняття «культура»².

Категорія «правова культура» є однією з основних характеристик правової системи країни, яка показує якісний стан правового життя суспільства. Він залежить від досягнутого рівня розвитку правової системи, що

© О.В. Минькович-Слободяник, 2019

* *Olena Minkovich-Slobodianik, Ph.D. in Law, Associate Professor, Head of the Department of Nikolaev Institute of Law of the National University Odessa Law Academy*

характеризується станом та рівнем правової свідомості, розвитком юридичної науки, створеною системою законодавства, правозастосовної практики, законності й правопорядку, правової освіти, а також ступенем гарантованості основних прав і свобод людини. Щоб охарактеризувати процеси в суспільстві, які регламентуються терміном «правова культура», необхідно вирішити наступне питання: коли і як виникла правова культура.

Метою даної статті є спроба показати історичні особливості формування етапів правової культури на теренах сучасної України.

Дана проблематика досліджувалась багатьма вченими, це: В.І. Дмитрієнко, Г.К. Гінс, Г. Кельзен, Т.В. Кашаніна, О.О. Ганзенко, В.І. Орленко В.І. та інші.

Історично культура почала формуватися ще в стародавні часи і була пов'язана передусім з природним формуванням суспільства, і тому не дивним є той факт, що з латини термін «культура» (cultura) перекладається як оброблення, виховання, створення, розвиток, шана, вирощування. Правова культура сформувалася здавна; ще з первісних часів та періоду античності. В.І. Дмитрієнко у своїх працях «Первісна українська правова культура: початкові форми художньо-правової свідомості та їх артефактів – першооснови нормативно-правового світоосмислення» та «Природа первісної української правової культури» досліджував становлення й розвиток давніх форм української правосвідомості та запропонував історико-правовий аналіз становлення української правової культури як загальносвітової культури. Відповідно до його ідей первісна українська правова культура давніх цивілізацій формувалася як землеробська та скотарська, прикметами якої були традиційність, релігійно-міфологічне підґрунтя, поступова втрата синкретизму, ієрархічність, канонічність, орієнтація на консервативність, войовничий характер, невіддільність від писемного типу. Її (правову культуру) характеризує наявність прагматично-раціональних начал нормативно-правового регулювання суспільних відносин, помітне виокремлення людини від природи та позитивне усвідомлення власної значущості³.

Можна з автором даних поглядів частково погодитись, оскільки жодних прагматично-раціональних начал нормативно-правового регулювання суспільних відносин на той час ще не існувало. Так, було природно «сильного», яке змінювалось та удосконалювалось з розвитком самої людини, її природних характеристик та суспільних відносин, останні ж, у свою чергу, залежали від сил природи та від способу забезпечення основних функцій життєдіяльності первісної людини. Стверджувати, що цей процес носить нормативно-правове регулювання, на думку автора, не коректно. Вважаємо, що первісне суспільство більшою мірою базувалось на природних (біологічних) інстинктах. Первісна людина (людина палеоліту) мала стадний рефлекс та найбільше, що вона могла – це захиститись при нагоді від звіра чи природних негараздів. Тобто, висновок, не могла первісна людина на зорі цивілізації створювати собі будь-яку нормативно-правову систему, дії людини в той період носили інстинктивний характер. Табу носило більш захисну функцію, аніж складання певної системи правових норм. Про складання певних правил поведінки (якими, безумовно, є норма права) в систему, можна вести мову лише тоді, коли з'являється на історичній арені «людина розумна – *Homo sapiens*» і коли суспільні зміни базуються на певному рівні відношення до засобів виробництва, а це час неолітичної революції.

Вивчення історії розвитку правової культури показує, що розуміння правової культури почало викристалізовуватися ще у світогляді древніх єгиптян та греків у 18 ст. до н.е.: погляди на мораль і право як на одне ціле були пов'язані з міфологією, з богами, що, на думку древніх, освячували будь-які дії. Оскільки міфічне мислення неминуче виявляло свою двоїсту природу, тому древні греки шукали нові витoki, на яких могла б ґрунтуватися правова культура⁴. Основні ідеї виховання особистості, визнання основним виховним орієнтиром – людський розум, то є заслуги Сократа, Платона і Арістотеля.

Правова культура в середні віки фактично була відсутня. Ідея королівської влади та церкви, яка втручалась у діяльність світської влади, а інколи диктувала умови поведінки владних структур, була чи не основною характеристикою цієї епохи та нічого нового в поняття правової культури не внесла. Але служителі церкви возвели в ранг закону святість королівської влади, а це стало важливою передумовою формування правосвідомості поняття божественної сили закону, чого не сформувалося ні в античності, ні в еллінізмі.

Повернення до формування в Європі правової культури відбулось у період епохи Відродження, коли культура європейських країн повернулася до витоків античної культури та почала втілювати в життя принципи гуманізму. XVIII ст. вносить зміни в правові інститути. На арену боротьби за владу виступає третій стан, який заявляє про себе під час Великої французької революції 1789 року. Складається зовсім нова розстановка соціальних сил, при якій руйнується попередня станова організація суспільства, так що всі члени та верстви суспільства виявляються здатними відстоювати свої інтереси. І тоді стає необхідним регламентувати дані відносини певним законодавством.

Гасла «свободи, рівності та братства», що піднімаються на прапорах паризьких барикад, були підготовлені всією ідеологією французького Просвітителя Монтеск'є, який досліджував можливості розвитку законності в суспільстві і обмеження всевладдя держави, Руссо, який розробляв концепцію природних прав особистості та модель народного суверенітету, Вольтера і Дідро з енциклопедистами, які багато зробили для розвитку почуття свободи і незалежності у своїх співгромадян, створили підґрунтя для прийняття «Декларації про права громадянина і людини» 1789 р. і французької конституції 1791 року. Ідеї цих документів не були втілені і реалізовані в житті. Але самі по собі вони були підхоплені американськими просвітителями – батьками Конституції США 1787 р, з її ідеалами свободи і невід'ємних прав особистості в державі, німецькими філософами Кантом, Фіхте, Гегелем, які поставили ідею верховенства права на таку висоту, на якій вони ще не були, що стало початком нового розквіту правової думки в світі.

З другої половини XIX ст. ідея правової культури знайшла відображення в німецькому іdealізмі, що привів до концептуального оформлення лібералізму та реалізації принципів верховенства права і свобод особистості, терпимості, конституційного обмеження політичної влади, поділу влади, невтручання держави у приватну сферу.

Українська дослідниця С. Станік слушно зазначає: «правова культура будь-якого державно-організованого суспільства не тільки продукує свої сучасні «продукти», а й містить у собі певну правову спадщину минулого»⁵.

В Україні перші свідчення існування правової культури на території нашої держави були закріплені ще за часів Київської Русі в Лаврентіївському та Іпатіївському списках, викладені літописцями Нестором та Сільвестром на початку XII століття⁶. Під правовою культурою в основному розуміється високий рівень правової організації суспільства, перші правові норми, за якими жили стародавні слов'яни. Найбільш визначним проявом правової культури вважається Руська Правда.

Також існує точка зору, що правова культура стародавніх слов'ян базувалася в основному навкруги міфології як найбільш зрозумілого явища. Виразалася вона, переважно, не в звичних для нас правових нормах, а шляхом приказок, звичаїв які особливо виділялися владою і ставали загальнообов'язковими до виконання. З.А. Горюшкін пропонує поділяти всі закони того часу на закони писані та закони словесні (тобто ті, які визначені в приказах)⁷.

Безумовно, треба погодитись з А.В. Скуратівським у тому, що усвідомлення і формування зародків правової культури у українських слов'ян значно відрзняється від правової культури, яка сформувалася в Стародавній Греції або Римі⁸. Оскільки грецька Феміда і римська Юстиція в основному були представлені саме як богині правосуддя без застосування до цього поля моральних якостей, в той час як в українській міфології правові норми завжди були просякнуті передусім вимогами моралі та справедливості. Семантичні дослідження показують, що «за всієї специфічності жанру юридичних текстів ... вони дуже схожі з текстами народної уснопоетичної традиції... Ця схожість свідчить про єдність джерел юридичних і фольклорних текстів, що належали колись до єдиної уснопоетичної сфери»⁹. Дані правові надбання ще не були правовою культурою, як і певною правовою матерією в звичному для нас розумінні, а становили лише зародки даних явищ, але вони були досить ґрунтовними. Як вважають деякі вчені, чим більш зрілий такий перед правовий матеріал, правові витoki, передумови, на яких базується становлення правової культури суспільства, тим глибші, стабільніші в ньому чинники, що впливають на розвиток правового прогресу етносу, народу, держави. І навпаки – нерозвиненість таких перед правових передумов, переважання в них образів, сюжетів, що не впливають на формування уявлень про нормативність, упорядкованість суспільного буття, всього того, що сприяє становленню перед правових ідей, збіднює суспільне поле розвитку правового прогресу, правової культури¹⁰.

Характерним є той факт, що правова культура стародавніх слов'ян формувалася інакше як у інших народів. Професор В.М. Лешков вважає особливістю розвитку стародавніх афінян, спартанців, римлян або середньовічних готів, франків, англосаксів те, що вони вступали на історичну арену «як на поле битви», будучи розділеними «в усякому разі на два ворожих табори – багатих і бідних, кредиторів і боржників, патриціїв та плебеїв». З метою утворення єдиного народу слід було законодавчо примирити їх, а тому тут інтенсивніше формувалося право, правова культура. Давньоруському народу не було притаманне таке жорстке внутрішнє протистояння, утвердження своєї єдності відбувалося в нього «мирно й саме собою»¹¹.

У подальшому великий вплив на формування правової культури стародавніх слов'ян в певному руслі справляла сім'я. Вона у стародавніх слов'ян формувалася геть зовсім на інших цінностях і принципах, ніж у тих же римлян або жителів Спарти (там сім'я передусім була політичним, або класовим союзом). Сім'я у слов'ян формувалася на підставі патріархальних відносин, кровно родинних стосунках, що деякою мірою гальмувало розвиток правової культури. К.Д. Кавелін звертає увагу на те, що сімейний побут давньоруського суспільства був слабкий, а відтак і юридично невизначений. У ньому, на його думку, не можна було знайти «влади й підлеглості, прав і станів, власності та адміністрації», що породжує «юридичну невизначеність»¹². З цього вбачається, що давньоруське суспільство не потребувало формалізації суспільних відносин, що й зумовило розвиток правової культури в певному напрямі. Підтвердженням слугують і дослідження відомого слов'янофіла І.В. Кириєвського, який зазначав, що давньоруське право, на відміну від права Західної Європи, було позбавлене формального характеру. Західноєвропейські народи в розвитку суспільних відносин мали високий ступінь індивідуалізації, який і відбивався в становленні їхньої правової культури і в більш швидкому розвитку правових норм, в той час як давньоруське право в основному було зорієнтоване на потреби общини, а відтак формалізація права за такої структури суспільства була не потрібна¹³.

На сьогодні актуальною проблемою у розвитку сучасних демократичних процесів української державності є формування правової культури, бо саме вона є основою всього економічного, політичного та ідеологічного поступу української нації. «Правовий прогрес, до якого прагне Україна, здійснюючи запровадження в життя ідей створення громадянського суспільства та демократичної, соціальної, правової держави, може бути реальністю лише за умови, що політична і правова реформи поєднуються з формуванням правової культури українського суспільства, усіх його соціальних груп»¹⁴. Складовою загальною культурою людства є правова культура, в ній акумулюються досягнення суспільства у розвитку права, правових ідеалів та цінностей суспільства, ступінь досягнення держави у сфері захищеності прав і свобод людини. Саме зв'язок правової культури з правом, правосвідомістю, правовими відносинами, законністю і правопорядком, правотворчістю та застосуванням норм права відрізняють її від інших форм культури. На жаль, сучасний стан вітчиз-

няної правової культури свідчить про те, що у суспільстві поширені правовий нігілізм та інші прояви деформації правової свідомості.

Актуалізація ролі правової культури відбувається в умовах, коли змінюються соціальні цінності, умови діяльності та норми поведінки людей, що вимагає ефективного нормативно-правового впорядкування процесів суспільного розвитку. Успішне розв'язання цього завдання можливе за умови підвищення ролі та значення правової культури людини і суспільства, посилення впливу її цінностей на унормування суспільних відносин. У такому разі для того, щоб краще орієнтуватися в сучасних умовах та уникати помилок, необхідно аналізувати минуле: ідеї, принципи, теорії, системи цінностей, які вироблені в різні історичні періоди та різними культурами. «Правова культура також трактується через поняття рівня розвитку її компонентів: виділяють рівень правосвідомості, законності, досконалого законодавства, досконалої юридичної практики. В якості показника рівня правової культури також виступає рівень розвитку правових поглядів, гарантованість прав, рівень правоохоронної діяльності, рівень юридичної освіти та виховання»¹⁵.

Виходячи з визначення, зробленого А.П. Семитко, можна погодитися з думкою автора про первинність правової культури на основі розвитку правосвідомості, яка базується на розвитку свідомості різних груп людей взагалі. Тому рівень культури того чи іншого прошарку чи класу буде віддзеркаленням рівня розвитку свідомості. Виходячи із вищезазначеного, можна з упевненістю констатувати, що рівень законності, який демонструє суспільство, прямо залежить від рівня свідомості всіх членів співтовариства. Цей рівень дозволяє одним безкарно грабувати інших, причому науково обґрунтовувати саме таку поведінку тих, що управляють, вишукувати різні причини виправдання, тих чи інших процесів, які обтяжують життя незахищених верств суспільства.

Саме суспільство не може себе перевиховати. Йому створюють правила ті, «хто управляє», а ті, «ким управляють», будуть готові або щось змінювати, або миритися з тим, що відбувається навколо них. Від цих чинників буде залежати й рівень сформованості правоохоронної системи, рівень соціальної культури, рівень відносин між всіма суб'єктами суспільного життя. І наскільки будуть люди освіченими, наскільки будуть розумітися на тих процесах, які проходять у суспільстві, наскільки буде сформована у людей воля щось змінити, настільки й буде високим рівень правової культури. Це доведено історичним розвитком різних країн світу. Чим краще розвинена у людей свідомість та небажання миритися з процесами, які суперечать людській гідності, тим вище рівень правової культури.

Це знайшло підтвердження у монографії за редакцією українських вчених Ю. Битяка та І. Яковюка, де указано, що правова культура визначається як «система позитивних проявів правової дійсності, що концентрує в собі досягнення юридичної науки і практики. Вона виступає внутрішньою духовною стороною правової системи і пронизує правосвідомість, право, правовідносини, законність і правопорядок, правотворчу, правозастосовну та інші види правової діяльності»¹⁶.

Таким чином, можна виокремити наступні етапи:

I. *Доцивілізаційний етап* – з найдавніших часів до XVIII ст. до н.е. Він характеризується пануванням природного та звичаєвого права, яке забезпечувалось цілою системою заборон та табу.

II. *Трансформаційний етап (перехідний)* – з XVIII ст. до н.е. до I ст. до н.е. Цей етап характеризується появою перших писаних та системою неписаних законів. Для нього характерно укладання перших законів шлюбного змісту. А вже потім соціально-політичного. На цьому етапі йшов процес узгодження правил людського співіснування та намагання його викласти на різного роду матеріалах для повчання членів того чи іншого суспільства.

III. *Цивілізаційний етап* – з I ст. до н.е. до сьогодення. Від створення системи Римського права, яка лягла в основу всіх правових документів сучасності до наших днів. Третій етап доцільно розділити на два підетапи, поклавши в основу все той же принцип розвитку свідомості та поєднавши його з тими швидкими темпами розвитку економіки, які ми спостерігаємо останні два століття.

III. 1. – I ст. до н.е. – поч. XX ст. н.е. Правова культура антагоністичних суспільств. За фактом вся правова культура класових антагоністичних суспільств була побудована відповідно до тих історичних процесів, які проходили в країнах світу і мали спільні риси: неповага до особи, яка не володіє засобами виробництва, насилля над нею, розгул безкарності та відсутність системи покарання, єдиної для всіх членів суспільства, насилля над людиною з більш низьким рівнем правосвідомості. Велика залежність від ідей церкви, яка стає опорою правлячих класів.

III. 2. – правова культура індустріального та постіндустріального суспільства XX–XXI століть. Цей етап розвитку правової культури характеризується швидкими темпами економічних процесів, які змусили змінюватись і саму особу, її відношення до себе насамперед. Змінившись у своїй свідомості, людина змусила змінитись і правову культуру. Вона не тільки змінила своє життя, вона змінила дійсність, створивши нову політичну культуру.

Тому саме правова культура повинна зайняти головну роль у розбудові правової держави, бо вона тісно пов'язана із формуванням правосвідомості громадян, новим баченням держави як демократичної, суверенної та незалежної, усвідомленням взаємозв'язку права і закону, з визнанням пріоритетного місця ролі людини і громадянина в цивільно-правових і державно-правових відносинах. Це означає, що правова культура є одним із головних чинників демократизації суспільства, що характеризує правосвідомість та поведінку людини з огляду на рівень і зміст її правового виховання, соціальної активності, юридичної підготовки та загальноосвітнього рівня.

- ¹ Оси́ка І.В. Правова культура у формуванні правової, соціальної держави: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2004. С. 10.
- ² Болдырева М.Г. Правовая культура. Москва, 1998. С. 7.
- ³ Дмитрієнко В.І. Первісна українська правова культура: початкові форми художньо-правової свідомості та їх артефактів – першооснови нормативно-правового світоосмислення. *Форум права*. 2009. № 2. С. 118. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2/09divnpc.pdf>
- ⁴ Ганзенко О.О. Формування правової культури особи в умовах розбудови правової держави Україна: дис. ... канд. юрид. наук. Запоріжжя, 2002. С. 13.
- ⁵ Станік С.Р. Динаміка правової культури: автореф. дис. ...канд. юрид. наук. Одеса, 1997. С. 8.
- ⁶ Нестор. Русские летописи на древнеславянском языке. Сличенные, переведенные и объясненные А.Л. Шлецером / пер. с нем. Д. Языкова. Санкт-Петербург, 1809. Ч. 1.
- ⁷ Коркунов Н.М., Горюшкин З.А. Российский законоискусник. Санкт-Петербург, 1845. С. 22.
- ⁸ Скуратівський А.В. Формування та розвиток правової культури в українському суспільстві (філософсько-правовий аналіз): дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2004. С. 64.
- ⁹ Лешков В.Н. Русский народ и государство: История русского общественного права до XVIII в. Москва, 1858. С. 10.
- ¹⁰ Семитко А.П. Развитие правовой культуры как правовой прогресс (проблемы теории и методологии). Екатеринбург: Изд. Урал. гос. юрид. акад. 1996. С. 109.
- ¹¹ Лешков В.Н. Русский народ и государство: История русского общественного права до XVIII в. Москва, 1858. С. 93–94.
- ¹² Кавелин К.Д. Наш умственный строй: Взгляд на юридический опыт древней Руси. Москва: Из-во «Правда», 1989. С. 27.
- ¹³ Кириевский И.В. О характере просвещения Европы и его отношения к просвещению России. *Моск. сб.*, 1852. Т. 1. С. 27.
- ¹⁴ Третяк С. Правове забезпечення правової культури населення як умова створення основ громадянського суспільства. *Право України*. 2005. № 4. С. 26–28.
- ¹⁵ Семитко А.П. Правовая культура социалистического общества: сущность, противоречия, прогресс. Свердловск : Изд-во Урал. ун-та, 1990. С. 13.
- ¹⁶ Правова культура в умовах становлення громадянського суспільства: монографія / за ред. проф. Ю.П. Битяка, І.В. Яковюка. Харків: Право, 2007. С. 5.

References:

- Boldyreva, M.H. (1998). Pravovaia kul'tura. Moskva [in Russian].
- Hanzenko, O.O. (2002). Formuvannia pravovoi kul'tury osoby v umovakh rozbudovy pravovoi derzhavy Ukraina: dysertatsiia k.i.u.n. Zaporizhzhia [in Ukrainian].
- Dmytriienko, V.I. (2009). Pervisna ukrains'ka pravova kul'tura: pochatkovi formy khudozhn'o-pravovoi svidomosti ta ikh artefaktiv – pershoosnovy normatyvno – pravovoho svitoosmyslennia. *Forum prava*. 2, 118. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2/09divnpc.pdf> [in Ukrainian].
- Kavelyn, K.D. (1989). Nash umstvennyj stroj: Vzhliad na iurydycheskij opyt drevnej Rusy. M.: Yz-vo «Pravda» [in Russian].
- Kuryevskij, Y.V. (1852). O kharaktere prosvescheniya Evropy y eho otnosheniya k prosvescheniyu Rossyy. Mosk. sb. [in Russian].
- Korkunov, N.M., Horiushkin Z.A. (1845). Rossyjskij zakonoysskusnyk. Sankt-Peterburh [in Russian].
- Leshkov, V.N. (1858). Russkij narod y hosudarstvo: Ystoryia russkooho obschestvenoho prava do XVIII v. Moskva [in Russian].
- Shlesterom, A.L. (slychennye, perevedennye y ob'iasnennye). (1809). Nestor. Russkye letopysy na drevneslavianskom iazyke (per. s nem. D. Yazykova). Ch.1. Sankt-Peterburh [in Russian].
- Osyka, I.V. (2004). Pravova kul'tura u formuvanni pravovoi, sotsial'noi derzhavy: Dys. k.i.u.n. 12.00.01. Kyiv [in Ukrainian].
- Tretiak, S. (2005). Pravove zabezpechennia pravovoi kul'tury naselennia iak umova stvorennia osnov hromadians'koho suspil'stva. *Pravo Ukrainy*. 4, 26-28 [in Ukrainian].
- Bytiak, Yu.P. & Yakoviuk I.V. (za zah. red.). (2007). Pravova kul'tura v umovakh stanovlennia hromadians'koho suspil'stva. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
- Semytko, A.P. (1996). Razvytye pravovoj kul'tury kak pravovoj prohress (problemy teoryy y metodolohyy). Ekaterynburh: Yzd. Ural.hos.iuryd.akad. [in Russian].
- Semytko, A.P. (1990). Pravovaia kul'tura sotsyalystycheskoho obschestva: suschnost', protyvorechiya, prohres. Sverdlovsk : Yzd-vo Ural. Un-ta [in Russian].
- Skurativ's'kyj, A.V. (2004). Formuvannia ta rozvytok pravovoi kul'tury v ukrains'komu suspil'stvi (filosofs'ko-pravovyj analiz): dysertatsiia k.i.u.n. Kyiv [in Ukrainian].
- Stanik, S.R. (1997). Dynamika pravovoi kul'tury: Avtoref. dys. ... k. iu. n. Odesa [in Ukrainian].

Резюме

Минькович-Слободяник О.В. Основні етапи формування правової культури на теренах сучасної України.

У запропонованій статті зроблено спробу визначити основні етапи формування правової культури на теренах сучасної України. Автор намагався показати історичний процес розвитку і формування правової культури з часів первісної людини до сьогодення, визначити основні фактори впливу на дане явище, охарактеризувати існуючі течії і наукові бачення в даній проблематиці. Категорія «правова культура» є однією з основних характеристик правової системи країни, яка показує якісний стан правового життя суспільства. Він залежить від досягнутого рівня розвитку правової системи, що характеризується станом та рівнем правової свідомості, розвитком юридичної науки, створеною системою законодавства, правозастосовної практики, законності й правопорядку, правової освіти, а також ступенем гарантованості основних прав і свобод людини.

Ключові слова: правова культура, право, етапи формування, право сильного, закон.

Резюме

Минькович-Слободяник Е.В. Основные этапы формирования правовой культуры на территории современной Украины.

В предлагаемой статье сделана попытка определить основные этапы формирования правовой культуры на территории современной Украины. Автор пытался показать исторический процесс развития и формирования правовой культуры со времен

первобытного человека до наших дней, определить основные факторы влияния на это явление, охарактеризовать существующие течения и научные теории в данной проблематике. Категория «правовая культура» является одной из основных характеристик правовой системы страны, показывает качественное состояние правовой жизни общества. Оно зависит от достигнутого уровня развития правовой системы, характеризующееся состоянием и уровнем правового сознания, развитием юридической науки, созданной системой законодательства, правоприменительной практики, законности и правопорядка, правового образования, а также степени гарантированности основных прав и свобод человека.

Ключевые слова: правовая культура, право, этапы формирования, право сильного, закон.

Summary

Olena Minkovich-Slobodianik. The main stages of the formation of legal culture in the territory of modern Ukraine.

The proposed article attempts to identify the main stages of legal culture formation in the territory of modern Ukraine. The author tried to show the historical process of development and formation of legal culture from the time of the primitive man to the present. Identify the main factors influencing this phenomenon, characterize the current trends and scientific visions in this field.

Culture is a multifaceted phenomenon and has not yet been fully explored, but it is constantly the subject of scientific search because it is constantly changing and leading to new advances in science and technology. Attempts to scientifically characterize this concept are not stopped, as evidenced by the fact that this category has more than a thousand definitions that somehow reveal it. Because this phenomenon is an indicator of the depth of development of human being, a measure of the success of a civilization, it is subject to the same constant changes as humanity in general.

The category “legal culture” is one of the main characteristics of the legal system of the country, which shows the quality of the legal life of society. It depends on the achieved level of development of the legal system, characterized by the state and level of legal consciousness, the development of legal science, the created system of law, law enforcement, law and order, legal education, as well as the degree of guarantee of fundamental human rights and freedoms.

It is a component of the general culture of mankind, it accumulates the achievements of society in the development of law, legal ideals and values of society, the degree of achievement of the state in the sphere of protection of human rights and freedoms. It is the connection of the legal culture with law, justice, legal relations, law and order, law-making and application of the rules of law that distinguishes it from other forms of culture. Unfortunately, the current state of the domestic legal culture indicates that legal nihilism and other manifestations of the deformation of legal consciousness are widespread in society. This was the basis of the study, including the impact of historical events on the formation of the legal culture of the Ukrainian society.

Key words: legal culture, law, stages of formation, right of the strong, law.

DOI: 10.36695/2219-5521.3.2019.08

УДК 351.746.1(477)

В.Т. ОКІПНЮК

*Володимир Тарасович Окіпнюк, кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри Національної академії Служби безпеки України**

ORCID: 0000-0002-1738-6478

РАДЯНСЬКІ ОРГАНИ ДЕРЖАВНОЇ БЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ В ПЕРІОД ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ: ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

У період Другої світової війни система радянських органів державної безпеки в Україні зазнала суттєвих структурних і функціональних змін, які мали забезпечити, з одного боку, нагальні потреби воєнного часу, а з іншого – збереження радянської тоталітарної системи.

Діяльність радянських органів державної безпеки в період Другої світової війни докладно висвітлена як в радянській, так і в сучасній вітчизняній і зарубіжній історіографії. Останнім часом розроблянням цієї проблематики серед вітчизняних дослідників займалися Д.В. Веденєєв, В.О. Козенюк та інші¹. Однак у їх працях розглядалися лише окремі напрями діяльності НКВС-НКДБ УРСР, зокрема контррозвідальна та розвідувально-диверсійна робота, участь в організації партизанського руху в хронологічних рамках 1941–45 років. Комплексного ж історико-правового дослідження юридичного статусу та діяльності радянських органів державної безпеки в Україні за весь період Другої світової війни не проводилося. Запропонована стаття є лише першою спробою системного історико-правового аналізу даної проблеми.

Вивчення цієї теми набуває особливого значення з огляду на те, що Україна останні шість років перебуває в стані «гібридної війни» і потребує опрацювання дієвих механізмів функціонування в цих умовах всіх ланок державного апарату й насамперед державних органів спеціального призначення.

Відповідно до пакту Молотова-Ріббентропа 17 вересня 1939 р. на територію Західної України були введені частини Червоної Армії. Паралельно з просуванням збройних сил СРСР відбулось розгортання на захід-

© В.В. Окіпнюк, 2019

* *Volodymyr Okipniuk, Ph.D. in Law, Associate Professor, Head of the Department of the National Academy of the Security Service of Ukraine*